

ПРАВА ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Питання природи прав людини у громадянському суспільстві, їх гарантування і захисту, розглядалися у роботах таких авторів, як Е. Арато, В.Ю. Барков, Р. Дворкін, Дж.Л. Коен, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, І.О. Кресіна, А.Ф. Крижанівський, О.А. Лукашова, П.М. Рабінович, Т.В. Розова, Дж. Ролз, О. Гьоффе, К. Штерн [Див.:1-3;7;8] та ін. Проте у такому суспільстві людина – носій прав – виступає одночасно як об'єкт впливу інститутів громадянського суспільства і як суб'єкт участі у них. При цьому права людини опосередковують таку участь і складають частину власної системи цінностей особи.

Ці права є підставою утворення і дії деяких інститутів громадянського суспільства. Наприклад, право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації дозволяє людині реалізовувати свої інтереси, які співпадають з інтересами інших, за посередництвом такого інститута громадянського суспільства, як інститут об'єднань громадян. Дане право фактично утверджує можливість існування цього інститута. За виразом А.Ф.Крижанівського та О.О.Крезе «якщо діяльність і функціонування інститутів громадянського суспільства може відбуватися поза межами безпосереднього правового регулювання, то процес їх утворення здійснюється лише у правовому середовищі» [1, с. 25].

Інститути громадянського суспільства покликані допомогти людині у реалізації приватних інтересів. Власне, ці інститути створюються тому, що співпадають інтереси певної частини суспільства. Проте є інтереси, які О. Гьоффе справедливо назвав «трансцендентальними, тими, від яких людина не може відмовитися» – це життя, свобода, власність [2]. Навряд чи людину, яка знаходиться у реанімаційному відділенні лікарні, зацікавить політичний курс якоїсь партії чи руху. Адже незадоволення соціальних інтересів і потреб так чи інакше відвертає людину від вищих цілей і на індивідуальному, і на громадському рівнях [3 с. 176]. І саме ці інтереси забезпечують права людини, звертаючись до свого носія як до вищої цінності, проголошуючи його вільною особою, захищеною від особистих та майнових посягань.

Отже права людини захищають її основні інтереси. Слід звернути увагу на те, що захист таких інтересів здійснюється здебільшого за допомогою активних дій, незалежно від того виступають ці дії результатом індивідуальних чи спільних зусиль, особи або інституту громадянського суспільства відповідно. Однак правова активність не виникає з нічого, вона повинна мати опору в свідомості та досвіді індивіда. Народжуючись, людина не знає про існування права, воно існує поза її свідомістю. Не маючи жодного уявлення про це, вона, звісно, не опиняється поза дією права: наділяється правовим статусом незалежно від її волі і знання про це. Зростаючи, дитина поступово виходить із стану «незнання» права, «освоюючи» його [4, с. 24]. Але допомагаючи дитині освоювати зачатки права, ми

акцентуємо увагу не на її правах, а на обов'язках, не на її можливостях, а на тому, чого вона не може і не повинна робити. Проте виховання не тільки через систему заборон, а з урахуванням інших проявів права, зокрема і ціннісного, сприятиме формуванню тих якостей особистості, які необхідні їй у громадянському суспільстві. Перш за все, це стосується правової активності, яка власне є умовою участі індивіда у правовому житті і реалізації ним своїх прав належним чином.

Права людини виступають як фундаментальні принципи, що відображають межі втручання держави у простір громадянського суспільства. Тут існує подвійна небезпека: як надмірної участі держави у суспільних відносинах, так і перебирання на себе інститутами громадянського суспільства не властивих їм повноважень. Тому, за виразом А.В. Грищенко, створення громадянського суспільства та його подальший розвиток потребують правового регулювання, яке створює баланс між інтересами особистостей, що становлять народ, та держави [5, с. 79]. Інше питання, як віднайти цей баланс, за умови постійної динаміки інтересів (переходу приватних у публічні, і навпаки)? Можливо, треба чітко, в законодавчому порядку, визначити принаймні ті з них, що є безумовно публічними, як, наприклад, віднесені до юрисдикції держави питання злочину і покарання, виробництва та обігу зброї тощо.

Права людини відображають не тільки міру втручання держави у справи інститутів громадянського суспільства, а й втручання індивідів у справи інших. Тому, якщо хтось, використовуючи своє право на свободу совісті і віросповідання, відвідує церкву по вихідних, ні громадська організація іншого релігійного напрямку, ні сусід-атеїст не мають права чинити препони на його шляху. У громадянському суспільстві здійснення людиною своїх прав і свобод не повинно порушувати права і свободи інших. Звідси ясно, що у ньому людина вимушена співвідносити свої інтереси з інтересами інших людей, оскільки всі приватні інтереси формально рівні [6, с. 15].

Права людини мають власну цінність як надбання людства, що виражають найбільш загальну, безумовну значущість для всіх індивідів. У той же час вони є засобом встановлення чи визнання цінностей, оскільки за допомогою прав стверджується цінність людського життя, честі і гідності, особистого простору людини тощо. На підставі останніх, з урахуванням власних життєвих пріоритетів, у особи формується «нормативно-ціннісна система», своєрідний «внутрішній світ людини», що складається зі внутрішніх регуляторів її поведінки. І якщо людина співвідносить свою поведінку з правовими вимогами, так як це корисно і необхідно для неї, її сім'ї, суспільства в цілому, у неї виробляється установка на вільну правову поведінку, рівну поведінці інших. Це власне і є відповідальна поведінка. Тому такий стан – необхідна умова нормального функціонування громадянського суспільства [6, с. 18].

Слід також звернути увагу ще на одну річ: інститути громадянського суспільства не тільки взаємодіють з цінностями, але іноді самі є цінностями цього суспільства. Прикладом може бути такий його інститут як сім'я, що являє собою і інститут, і соціальну цінність. Що стосується інших взаємин прав людини та певних інституцій громадянського суспільства, то за допомогою останніх часто відбувається утвердження прав як цінностей на індивідуальному рівні. Особливо

чітко це проявляється на рівні таких інститутів, як сім'я та об'єднання громадян, а також, певною мірою, ЗМІ.

Звичайно, при розгляді прав людини у аксіологічному вимірі не можна обійти питання «зміни цінностей», актуального для українського суспільства. Слід звернути увагу не тільки на можливі подвійні ціннісні орієнтації людей, а й на те, як часто за останні роки здійснювалася їх переоцінка, піддавалися сумніву переконання, і до яких розчарувань приводили невинувдані сподівання. Мимоволі з'являється думка, чи утримаються і як довго будуть на позиції цінностей права людини у нашому суспільстві? Чи взагалі прийнятні ці високі стандарти для України у повному обсязі, або потрібно обмежитися переліком адаптованих до реальності прав?

Так, деякі автори, не піддають сумніву, що саме з принципами універсальності й автономії зв'язана теза про права [7, с. 42]. Однак питання про універсальність прав людини є достатньо дискусійним, і говорити впевнено слід тільки про універсальність прав як ідеї. Втілення, особливо законотдавче, конкретних прав людини може відрізнятись, залежно від національно-культурного контекста. За твердженням К. Штерна, для того, щоб ці права діяли ефективно, важливе, по-перше, органічне утвердження концепції прав особи в окремих державах, і, насамперед, питання про те, чи є становлення концепції прав людини результатом конкретних антропологічних, політичних та соціальних умов, або воно нав'язано ззовні, є чужим культурі й ментальності даної держави [8, с. 165].

Таким чином, можна зробити такі висновки:

1. Права людини є підставою утворення і дії деяких інститутів громадянського суспільства.
2. Ці права захищають основні інтереси людини, забезпечують їх реалізацію, якщо це не суперечить правам інших осіб. Співпадаючі інтереси осіб у громадянському суспільстві реалізуються здебільшого через його інституції.
3. Права людини виступають як фундаментальні принципи, що відображають межі втручання держави у сферу діяльності інститутів громадянського суспільства. Окрім того, вони визначають міру втручання індивідів у справи інших.
4. Права мають власну цінність як надбання людства, що виражають найбільш загальну, безумовну значущість для всіх індивідів. У той же час вони є засобом встановлення чи визнання цінностей.
5. Інститути громадянського суспільства не тільки опосередковують певні цінності, але іноді самі є цінностями цього суспільства.
6. Для українського суспільства утвердження таких цінностей, як права людини, повинне бути засноване на глибоких індивідуальних переконаннях, що зводить до мінімуму небезпеку частоті «зміни цінностей» представниками цього суспільства.

Список літератури: 1. Крижанівський А.Ф., Крезе О.О. Громадянське суспільство і механізм дії права: проблеми співвідношення і взаємодії // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Одеса.

Юридична література, 2003. – Вип. 21. – С. 22-27. 2. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость: Основоположения критической философии права и государства: Пер. с нем. Вл. С. Малахова при уч. Е.В. Малаховой. – М.: Гнозис, Ред.-изд. гр. «Логос», 1994. – 328 с. 3. Розова Т. В., Барков В. Ю. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2003. – 336 с. 4. Бігун В.С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питання про праворозуміння // Часопис Київського університету права. – К., 2005. – № 4. – С. 23-32. 5. Грищенко А.В. Роль закону в розбудові громадянського суспільства в Україні // Вісник Академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України: Науково-практичний збірник. – К., 2001. – № 2 (11). – С. 78-83. 6. Орлова В. Автономия личности и автономия гражданского общества // Государство и право. – 2006. – № 1. – С.12-18. 7. Джин Л. Коен, Эндрю Арато. Гражданское общество и политическая теория: Пер. с англ. / Общ. ред. И.И.Мюрберг. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с. 8. Государственное право Германии: Сокр. пер. нем. 7-томного изд. – Т. 2. – М., Ин-т гос-ва и права РАН, 1994. – 319 с.